

Biografistyka Pedagogiczna
Rok 10 (2025) nr 2
ISSN 2543-6112; e-ISSN 2543-7399
DOI: 10.36578/BP.2025.10.07

Kinga Jastrzębska*

Aresztowanie ojca jako krytyczne zdarzenie życiowe

Father's Arrest as a Critical Life Event

Abstract: The article presents results that are part of a broader study conducted as part of the preparation of a doctoral dissertation on the experiences of adults whose fathers are serving prison sentences. It aims to analyze the moment of the father's arrest (based on excerpts from the obtained narratives) in the context of critical life events theory.

Keywords: arrest, father, child, narrative, biographical experience, biography.

* Kinga Jastrzębska (ORCID:0000-0001-9068-1572) – mgr, doktorantka, Instytut Profilaktyki Społecznej i Resocjalizacji, Wydział Stosowanych Nauk Społecznych i Resocjalizacji, Uniwersytet Warszawski, kontakt: k.jastrzebska2@student.uw.edu.pl.

Wstęp

Dzieci dotknięte doświadczeniem uwięzienia rodzica zmagają się z problemami i traumami o złożonym charakterze. Andrzej Kacprzak wśród najważniejszych konsekwencji wyróżnia m.in. kwestie ekonomiczne, zagrożenia natury psychicznej oraz trudności w funkcjonowaniu społecznym¹. Należy przy tym jasno podkreślić, że niełatwo wskazać na „typowe” skutki uwięzienia rodzica, ponieważ każda jednostka i rodzina wypracowuje własny, indywidualny, system przezwycięzania trudności. Wpływają na to zarówno czynniki o charakterze środowiskowym, jak i biopsychicznym². W artykule uwaga zostanie skoncentrowana przede wszystkim na próbie rekonstrukcji doświadczeń dorosłych dzieci więźniów, które były naocznymi świadkami aresztowania ojca. W rozważaniach założono, że było to zdarzenie krytyczne, które określiło moment zwrotny w biegu ich życia.

W pierwszej części opracowania będzie podjęta próba przedstawienia ogólnej charakterystyki rodzin więźniów, ze szczególnym uwzględnieniem sytuacji dziecka. Natomiast w drugiej – uwagę skoncentruję na doświadczeniach rozmówców, ściśle powiązanych z momentem aresztowania. Analizy odniosą się zatem do rekonstrukcji zdarzenia krytycznego oraz sposobów radzenia sobie z nim. W tekście wykorzystana jest część wyników badań, które realizuję w ramach pracy nad rozprawą doktorską.

Sytuacja rodzin osób skazanych na karę pozbawienia wolności – przegląd badań

W ostatnich latach sytuacja rodzin osób odbywających karę pozbawienia wolności stała się przedmiotem rosnącego zainteresowania badawczego kryminologów, psychologów, pedagogów, a także socjologów. Warto zaznaczyć, że funk-

- 1 A. Kacprzak, *Dzieci osób skazanych na karę pozbawienia wolności. Przegląd badań i analiza problematyki*, w: *Bieda dzieci, zaniedbanie, wykluczenie społeczne*, red. W. Warzywoda-Kruszyńska, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2012 (Kacprzak, 2012).
- 2 T. Sakowicz, *Badania rodzin więźniów w literaturze zachodniej*, w: *Prawne i socjokulturowe uwarunkowania profilaktyki społecznej i resocjalizacji*, red. F. Kozaczuk, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2009 (Sakowicz, 2009).

cjonowanie rodzin więźniów, zwłaszcza w kontekście problemów o charakterze społecznym, wychowawczym czy ekonomicznym, analizowane było w literaturze naukowej już w latach 60. XX w. Natomiast w piśmiennictwie polskim za pierwsze i najważniejsze opracowanie z zakresu tematyki rodzin więźniów uznaje się monografię Andrzeja Rzeplińskiego³, który w swoich dociekaniach skupił się na specyfice społecznego funkcjonowania rodzin więźniów skazanych na długoterminowe kary pozbawienia wolności.

Prowadzone analizy w sprawie dzieci osób odbywających karę pozbawienia wolności, wykazują, że uwięzienie osoby bliskiej przyczynia się do znacznego pogorszenia kondycji ekonomicznej rodziny. Wiele teorii kryminologicznych zakłada poza tym, że między wskaźnikiem przestępstw a sytuacją ekonomiczną występuje silna korelacja. Badaczką, która w latach 60. XX w. zainteresowała się zależnościami zachodzącymi między odbywaniem przez mężczyzn kary pozbawienia wolności a sytuacją ekonomiczną ich rodzin, była Pauline Morris. Stwierdziła ona przede wszystkim, że 63% z 469 przebadanych dzieci więźniów doznało po skazaniu ich ojców wyraźnego pogorszenia sytuacji finansowej. Morris jednocześnie zauważyła, że pogorszenie sytuacji materialnej mogło być wynikiem nie tylko utraty ważnego, niekiedy jedyne go źródła dochodów, ale też wiązało się z pojawieniem nowych wydatków, np. organizowaniem pomocy prawnej, wysyłaniem paczek lub/i pieniędzy, kosztami rozmów telefonicznych czy wyższymi kosztami odwiedzin⁴. Zdaniem Creasie Finney Hairston zdecydowana większość rodzin osób osadzonych odczuwa pogorszenie swojej sytuacji materialnej. Jest ona tym gorsza, im bardziej najbliżsi, pozostający na wolności, starają się utrzymać relacje ze skazanym⁵. Wiele rodzin już przed osadzeniem zmagają się z trudną sytuacją finansową, która głównie wynika z bezrobocia, i korzysta z pomocy społecznej oraz pomocy najbliższych krewnych. Skazanie członka rodziny pogłębia więc zagnieżdżone już trudności. Z kolei Aleksandra Korwin-Szymanowska podkreśla, że codzienne utrzymanie rodziny staje się trudniejsze nie tylko ze względu na utratę

3 A. Rzepliński, *Rodziny więźniów długoterminowych (z badań nad społecznymi skutkami skazania)*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1981, s. 4.

4 P. Morris, *Prisoners and their family*, Routledge 1965, s. 270–283.

5 C. F. Hairston, *Focus on children with incarcerated parents. An overview of the research literature*, Baltimore 2007, s. 45–47.

dochodów (często niepokąźnych i nieregularnych) uwięzionego rodzica, ale również w związku z obowiązkiem opłacania kosztów sądowych, wynagradzaniem prawników czy podróżą na tzw. widzenia. Paradoksalnie, mimo wyraźnie odczuwalnego pogorszenia statusu materialnego, rodziny mimo to wspierają finansowo i rzeczowo więźniów⁶.

Badacze wskazują ponadto, że pogorszenie sytuacji materialnej może oddziaływać na rodzinę więźniów także w sposób pośredni, poprzez redukcję kapitału społecznego. Rodzic, pozostający na wolności, bywa w nowej rzeczywistości najczęściej przymuszony do poprawienia sytuacji materialnej rodziny i staje przed wyborem – z jednej strony pozyskania dodatkowych środków, wydłużając godziny pracy, albo zatrudnieniem się na kilku etatach. Z drugiej natomiast czuje się zobligowany do zredukowania wydatków rodzinnych. W obu przypadkach zmiany te mogą znacząco wpłynąć na sytuację życiową dzieci, wywołując skutki w postaci braku kontroli rodzicielskiej (przy jednoczesnym wzroście znaczenia grup rówieśniczych), obowiązku przejmowania ról osób dorosłych (opiekowanie się młodszym rodzeństwem), albo też podjęcia pracy zarobkowej, co wpływa na pogorszenie ich szans edukacyjnych⁷.

Należy ponadto zauważyć, że na sytuację ekonomiczną rodzin osób pozbawionych wolności wpływają różnorakie czynniki, które zależą przede wszystkim od indywidualnych cech rodziny. Jeżeli skazany rodzic miał pracę i jego dochody zapewniały byt rodzinie, a jednocześnie nie był osobą uzależnioną i nie stosował przemocy wobec najbliższych, to należy przypuszczać, że jego uwięzienie musiało negatywnie wpłynąć na sytuację ekonomiczną rodziny. Natomiast, gdy odseparowany rodzic nie wносił dochodu, a dodatkowo negatywnie oddziaływał na funkcjonowanie systemu rodzinnego, to jego odseparowanie od systemu rodzinnego odbierane było jako zdarzenie przynoszące ulgę, spokój i poczucie równowagi (nawet kosztem start materialnych)⁸.

Analizując wymiar społecznego funkcjonowania rodzin skazanych, należy zwrócić uwagę na badania przeprowadzone przez Sonię Dzierżyńską-Breś.

6 A. Korwin-Szymanowska, *Więzienie i co dalej?*, Warszawa 2003, s. 31–33.

7 J. Murray, *The cycle of punishment. Social exclusion of prisoners and their children*, London 2007, s. 67–72.

8 L. Gordon, *Invisible children: A study of the children of prisoners*, Christchurch 2009, s. 35–37.

Wyodrębniła ona trzy grupy rodzin, które z izolacją penitencjarną członka rodziny radziły sobie w sposób odmienny. Pierwsza grupa to rodziny skoncentrowane na wspieraniu procesu resocjalizacji skazanego. W tych systemach rodzinnych aresztowanie ojca powoduje chaos w wypełnianiu ról rodzinnych. Wówczas stosunki między członkami rodziny stają się niestabilne i chaotyczne. Rodziny osadzonego, nie potrafiące funkcjonować w nowej rzeczywistości, poszukują więc wsparcia i pomocy na zewnątrz. Swoją sytuację określają jako kryzysową.

Druga grupa to rodziny sprizonizowane, które kwestionują znaczenie procesu resocjalizacji. Wówczas cały system rodzinny jest skoncentrowany wokół skazanego oraz jego działalności przestępczej. Te rodziny zwykle funkcjonują w środowisku charakteryzującym się wysokim poziomem problemów społecznych, dotkniętym ubóstwem oraz wielopokoleniową, wyuczoną bezradnością. Ich relacje wewnątrz systemu rodzinnego oraz kontakty ze światem zewnętrznym określić można jako agresywne i roszczeniowe.

Ostatnia grupa to rodziny skoncentrowane na rekonstrukcji własnego systemu rodzinnego i otoczenia społecznego. Bliscy skazanego zrywają wówczas z nim więź, by na nowo zrekonstruować zachwiany układ ról i relacji. Cały system rodzinny dąży do jak najszybszego odcięcia się od przeszłości⁹.

Dla rodzin przeznaczonych izolacją penitencjarną istotnym problemem staje się borykanie ze stygmatyzacją i marginalizacją. Kara pozbawienia wolności jest ogromnym ciężarem, z którym muszą radzić sobie nie tylko więźniowie, ale także ich najbliżsi. Niejednokrotnie pojawiające się zachowania agresywne czy antyspołeczne są reakcją na negatywne doświadczenia płynące ze środowiska zewnętrznego¹⁰.

Według badań Laury Fishman rodzina skazanego może być stygmatyzowana i potępiana w wielu obszarach życia społecznego (szkoła, miejsce pracy). Na złośliwe uwagi i komentarze narażone są zwłaszcza dzieci. Zgodnie z przysłowiami: „jaki ojciec taki syn” czy „niedaleko pada jabłko od jabłoni” w dziecku osób uwięzionych doszukuje się nieprzerwanie dowodów potwierdzających

9 S. Dzierżyńska-Breś, *Sytuacja społeczna rodzin osób pozbawionych wolności*, Poznań 2016, s. 75–78.

10 A. Siemaszko, *Granice tolerancji. O teoriach zachowań dewiacyjnych*, Warszawa 1993, s. 295–296.

dziedziczności cech przestępczych¹¹. Niektórzy rodzice podejmują nawet decyzję, by nie informować dziecka o tym, że rodzic trafił do więzienia. Powodem tego jest obawa, że taka wiedza mogłaby mu zaszkodzić. Bycie bliskim dla kogoś, kto przebywa w więzieniu, wiąże się ze wstydem i poczuciem winy. Zdaniem Roberta Opory:

utrzymywanie tego w tajemnicy podtrzymywane jest w rodzinie przez tzw. zasadę milczenia, która przejawia się w zniechęceniu dziecka do rozmawiania o ich rodzicach pozostających w więzieniu. [...] Dzieci mogą również nie chcieć mówić rówieśnikom o swoich rodzicach w więzieniu, gdyż obawiają się ich reakcji¹².

Uwięzienie rodzica może wywoływać u dzieci negatywne stany emocjonalne, a nawet zaburzenia emocjonalne, np. stany lękowe, niską samoocenę, smutek, depresję, moczenie nocne, zaburzenia snu, brak poczucia sensu życia, nerwice¹³. Analizując problemy psychiczne i emocjonalne dzieci osób przebywających w zakładach karnych, badacze często powołują się na badania Josepha Murraya. Jego zdaniem na problemy zdrowia psychicznego cierpi około 30% dzieci więźniów, czyli trzykrotnie więcej niż w ogólnej populacji¹⁴. Natomiast z badań przeprowadzonych przez Helen Codd wynika, że moment aresztowania rodzica bywa dla dziecka zwykle przeżyciem traumatycznym. Ból doświadczany przez dziecko zbliżony jest do tego, jakiego doznaje się, gdy umiera ktoś bliski¹⁵.

W literaturze przedmiotu, zorientowanej wokół tematyki funkcjonowania rodzin więźniów, szczególnego znaczenia nabrała koncepcja autorstwa Denis

11 L. T. Fishman, *Women at the wall: A Study of Prisoners' Wives Doing Time on the Outside*, New York 1990, s. 184–213.

12 R. Opora, *Czynniki utrudniające pełnienie roli matki przez kobiety odbywające karę pozbawienia wolności*, w: *Tożsamość osobowa dewiantów a ich reintegracja społeczna* (część I), red. A. Kieszowska, Kraków 2011, s. 397.

13 T. Sakowicz, *Wybrane aspekty środowiska rodzinnego w percepcji i ocenie osób osadzonych w polskich zakładach karnych*, Kraków 2009, s. 28–38.

14 J. Murray, *The cycle of punishment. Social exclusion of prisoners...*, s. 58.

15 H. Codd, *In the shadow of prison: Families, imprisonment and criminal justice*, London 2013, s. 22.

Johnston, która – nawiązując do teorii przywiązania Bowlby'ego – przedstawiła długofalowe skutki uwięzienia rodzica, zależne od wieku dziecka, w jakim doświadczyło ono aresztowania ojca lub matki. Badaczka wyodrębniła pięć faz rozwojowych oraz typowe dla nich konsekwencje w funkcjonowaniu dziecka, przy założeniu, że istotnym czynnikiem ryzyka wystąpienia zaburzeń jest separacja rodzica. Z przeprowadzonych przez nią analiz wynika, że izolacja penitencjarna pełni rolę czynnika stresogennego i wpływa na kondycję emocjonalną dziecka oraz jego rozwój psychospołeczny¹⁶. Natomiast badania Trivisa Fritscha i Johna Burkheada wykazały ważką korelację między pcią skazanego rodzica a typem zachowań prezentowanym przez ich dzieci. Pobyt ojca w zakładzie karnym wiązał się z wrogością dziecka, używaniem środków psychoaktywnych, wagarami, także zachowaniami przestępczymi. Uwięzienie zaś matki powodowało emocjonalne wycofanie, brak zaangażowania w zabawę, strach przed szkołą, nadmierną emocjonalność oraz koszmary senne¹⁷.

Aresztowanie ojca jako zdarzenie krytyczne w życiu dziecka – relacja z badań

Większość zdarzeń pojawiających się w biegu życia nie prowadzi do zatrzymania się i nie sprzyja refleksji – zostają szybko wymazane z pamięci jako nieważne. Pewne wydarzenia jednak zapisują się na zawsze w osobistej historii, prowadząc do zawieszenia dotychczasowej aktywności, stymulując podejmowanie nowych sposobów funkcjonowania, a pamięć jednostki zapisuje je w postaci kluczowych punktów na osi życia.

W przeprowadzonych przeze mnie badaniach skupiałam uwagę na złożoności sytuacji zatrzymania ojca. Analizując narrację z doświadczeń rozmówców, można dojść do wniosku, że moment aresztowania, a następnie skazania, stał się dla domowników, w szczególności dla dzieci, wydarzeniem zaskakującym. To doświadczenie należy zatem rozpatrzeć jako krytyczne wydarzenie życiowe. Zdaniem Heliodora Muszyńskiego:

16 D. Johnston, *Effects of Parental Incarceration*, w: *Children of Incarcerated Parents*, red. K. Gabel, D. Johnston, New York 1995, s. 68.

17 T. A. Fritsch, J. D. Burkhead, *Behavioral reactions of children to parental absence due to imprisonment*. Minneapolis 1981, s. 85.

teoria krytycznych wydarzeń życiowych ujmuje życie ludzkie jako niekończący się ciąg zdarzeń, a więc faktów, które wyznaczają bieg ludzkiego życia, koncentrują ludzką energię, bowiem zwykle wymagają jakiegoś reagowania, ale jednocześnie mają swoje wyraźne umiejscowienie w czasie i przestrzeni. Zdarzenia takie są niewątpliwie zarazem pochodnymi życiowego położenia człowieka, jak też jego stanu psychicznego¹⁸.

Wydarzenie krytyczne to sytuacja analizowana z perspektywy osoby, która jest z nią bezpośrednio związana (znajduje się w niej), posiada wymiar subiektywny. Jest to zupełnie nowa sytuacja, która zakłóca relację między jednostką a otoczeniem. Wydarzenie krytyczne zatrzymuje dotychczasowe działanie jednostki i niejako wymusza zastosowanie nowych, niewykorzystywanych dotąd środków. Destabilizuje bez wątpienia i zaburza wypracowany porządek, konieczne jest więc wprowadzanie zmian niezbędnych do przywrócenia równowagi¹⁹. Podejmując analizę tego zagadnienia, Helena Sęk proponuje, by na wydarzenie krytyczne patrzeć z trzech perspektyw: obiektywnej, zobiektywizowanej i subiektywnej. Perspektywę obiektywną stanowią elementy, które poddawane są intersubiektywnej kontroli, czyli na przykład czas i miejsce wydarzenia. Natomiast zobiektywizowaną stanowią elementy, ustalone na podstawie określonych założeń teoretycznych. W odniesieniu do niniejszych rozważań ta ostatnia, czyli perspektywa subiektywna, wydaje się najbardziej interesująca. Zakłada ona, że na subiektywny odbiór danego wydarzenia składać się mają określone kategorie postrzegania przez jednostkę²⁰.

Badaniami objęłam 12 osób dorosłych, które doświadczyły uwięzienia rodzica, tzn. przynajmniej jeden rodzic odbywał długoterminową karę pozbawienia wolności, czyli w zakładzie karnym przebywał minimum pięć lat. Osoby badane w momencie aresztowania rodzica były w wieku szkolnym: od 7 do 16 lat.

- 18 H. Muszyński, *Biograficzne teorie rozwoju i ich znaczenie dla teorii opieki*, w: *Pedagogika opiekuńcza jako dyscyplina naukowa i przedmiot studiów – samookreślenie, stan, zastosowanie*, red. Z. Dąbrowski, F. Kowalewski, Olsztyn 1995, s. 63.
- 19 K. Kuryś, *Urodzenie pierwszego dziecka jako wydarzenie krytyczne w życiu kobiety i mężczyzny*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2010, s. 35.
- 20 H. Sęk, *Procesy twórczego zmagania się z krytycznymi wydarzeniami żywymi...*, s. 33.

Rozmówców dobierałam metodą „kuli śniegowej”²¹. Dzięki temu udało się przeprowadzić badania m.in. z trzema parami rodzeństwa. To zdecydowanie poszerzyło perspektywę badań. Według Jerome’a Brunera zinternalizowana narracja jest niejako pryzmatem, przez który jednostka postrzega rzeczywistość. Wewnętrzna struktura znaczeń, nakładana na wydarzenia, wpływa na to, co zostanie pominięte, a co opowiedziane, i za pomocą jakich środków językowych²². Dzięki „rozmowom z rodzeństwami” miałam szansę przeanalizować dynamikę przemian w danej rodzinie – w której jeden z rodziców odbywa karę pozbawienia wolności – z perspektywy dzieci znajdujących się na różnym etapie rozwoju osobistego, i specyficznie usytuowanych w systemie rodzinnym.

W przeprowadzonych badaniach jako technikę badawczą wykorzystałam pogłębiony wywiad biograficzny, a jako badaczka postanowiłam połączyć różne podejścia. Zależało mi na tym, by moi rozmówcy sami nadawali porządek swym wypowiedziom. Opisywali swoje przeżycia, potrzeby i cele. Przedstawiane przez nich fragmenty życia były strukturą dynamiczną, na tle której znaczenie jednych zdarzeń wpływało na znaczenia innych, a znaczenia niektórych zmieniały się w czasie. Na potrzeby niniejszego tekstu przedstawię tylko część wyników badań, skupiając się przede wszystkim na sytuacji trzech rodzeństw (I, II i III).

Tabela. Osoby badane

Rodzeństwo I	Magdalena (27 lat) i Klaudia (25 lat)
Rodzeństwo II	Konrad (29 lat), Sylwia (27 lat) i Karol (22 lata)
Rodzeństwo III	Dorota (37 lat) i Radosław (35 lat)

Ojciec Magdaleny i Klaudii (Rodzeństwo I) trafiał do zakładu wielokrotnie. Pierwszy raz został aresztowany, gdy Magdalena miała około dziewięciu, a Klaudia siedmiu lat.

21 Zob. E. Babbie, *Badania społeczne w praktyce*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2004.

22 Zob. J. Bruner, *The Narrative Construction of Reality*, *Critical Inquiry*, 18(1), s. 1–21, 1991.

Magdalena przyznała, że nie potrafi odtworzyć sobie w pamięci pierwszego aresztowania ojca. Z jednej strony nie była pewna, czy była naocznym świadkiem zdarzenia, a z drugiej – zastanawiała się, czy nie wyparła wszystkiego ze świadomości, gdyż to było dla niej (zapewne) bardzo traumatyczne. Do drugiego aresztowania doszło natomiast, gdy narratorka była już nastolatką. Interesujące, że opowiedziała o nim w sposób niezwykle dokładny. Potrafiła przywołać wiele (wydawać by się mogło) nieistotnych szczegółów.

Magdalena, rekonstruując ten moment, wiele uwagi poświęciła na zaprezentowanie i omówienie działań oraz procedur, którymi kierowały się służby, dokonujące zatrzymania. Warto podkreślić, że w związku z tym, jaki wykonywała zawód, robiła to z perspektywy nie tylko świadka aresztowania, ale także jako czynnej prawniczki. Bez wahania wyraziła opinię, że policja postępowała nieprofesjonalnie. Jej zdaniem policjanci, wykonując swoje obowiązki, nie liczyli się z tym, że w całe zajście również angażują dzieci. Podczas wykonywania czynności byli agresywni, wulgarni i postępowali bardzo gwałtownie. Magda, kończąc ten wątek, udzieliła służbom kilku porad, jak należało postąpić, by zadbać o dobro dzieci, które mimowolnie stają się naocznymi świadkami aresztowania rodzica:

Policja wpadała z hukiem. Te przeszukania były okropne. Wtedy powinien przyjechać ktoś, kto się na tym zna. Wiedząc, że są dzieci, to powinna być osoba, która to jakoś normalizuje, bo ja wiem, że tam muszą być zachowane jakieś rzeczy, żeby gdzieś coś się nie ukryło, żeby ktoś nie uciekł. [...] Żeby wpadać z bronią do domu, gdzie są malutkie dzieci, to jest trochę słabe, naprawdę. [Magdalena, 27 lat]

Klaudia natomiast w chwili pierwszego zatrzymania ojca miała około siedmiu lat. Podobnie jak jej siostra, nie jest w stanie przypomnieć sobie, jak ono przebiegało. Istotne jest to, że narratorka pytana o okoliczności aresztowania ojca zawsze zmieniała temat rozmowy. Nie opowiedziała również o późniejszych zatrzymaniach, mimo że była ich świadkiem. Myślę, że w tej części historii Klaudia stosuje przesłonięcie. Pojęciem tym określa się częściowe lub całkowite pominięcia bądź lukę w relacji doświadczeń biograficznych²³.

23 K. Kaźmierska, *Wywiad narracyjny – technika i pojęcia analityczne*, w: M. Czyżewski, A. Piotrowski, A. Rokuszewska-Pawełek, *Biografia a tożsamość narodowa*, Katedra Socjologii Kultury Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 1997, s. 101–102.

Ojciec Konrada, Sylwii i Karola (Rodzeństwo II) chwilę przed aresztowaniem wrócił do domu pod wpływem alkoholu. Między rodzicami doszło do kłótni. Następnie do drzwi zapukała policja.

Konrad, przywołując w pamięci to zdarzenie, zastosował rozbudowaną konstrukcję w tle, dzięki czemu uściślił i nieco upiększył podstawową narrację. Konstrukcja w tle nie tylko uprawomocnia tworzony przez narratora przekaz, ale także wskazuje na ważne momenty przesłonięcia trudnych dla niego doświadczeń²⁴.

To było w wakacje, niedługo mieliśmy wrócić do szkoły. Siedzieliśmy sobie, ja i Sylwia z Krzychem moim przyjacielem przed blokiem. Wieczorem, ojciec wrócił z roboty. Pokłócił się z mamą i w nerwach wyszedł do garażu. Poszliśmy do niego, bo chciałem, żeby pokazał Krzychowi, jaki motor kupił. Ale kazał nam wracać do domu. Był lekko pijany i taki jakiś poddenerwowany. I rozeszliśmy się. Później, nagle ktoś zaczął pukać do drzwi, a tu policja. Zapytali o ojca. Poszli do garażu. My z Sylwią od razu do okna zobaczyć, o co chodzi. Patrzymy, a oni go pod ręce, do radiowozu prowadzą. I tak go aresztowali. [Konrad 29 lat]

Konradowi w chwili zatrzymania ojca towarzyszyło silne poczucie winy i odpowiedzialności za to, co spotkało ojca. Poczucie winy motywowało narratora do podejmowania szerokiego spektrum działań, które miały na celu nie tylko uzyskanie równowagi rodzinnej, ale również wewnętrznego spokoju:

Miałem i mam wyrzuty sumienia. W sensie, teraz jak sobie to przypominam, to czuję wyrzuty sumienia. I mi się tak wkręciło, że to moja wina, że ja pewnie coś źle zrobiłem. I zawsze jak sobie to przypominam, to mam takie uczucie. Ale od początku starałem się pomóc w tej sytuacji. [Konrad 29 lat]

Sylwia z kolei opisała zapamiętany przebieg aresztowania szczegółowo. Podobnie jak jej starszy brat skupiła uwagę na tym, co działo się w tle. Pamiętała, jaki był wówczas dzień tygodnia, jaka była pogoda, co tego dnia jadła na kolację oraz jak była ubrana. Być może ten rozbudowany opis miał na celu odsunięcie w czasie, choćby na chwilę, opowieść o zatrzymaniu. W czasie narracji wyraźnie zaznaczyła moment aresztowania, a zwłaszcza zakładanie kajdanek:

24 Tamże, s. 102–103.

Widziałam przez okno, jak zakładali mu te kajdanki. Słyszałam nawet ten dźwięk. To najbardziej zapadło mi w pamięć. Wtedy jakby się coś skończyło. [Sylwia 27 lat]

W narracji Sylwii dominuje klimat zdumienia, niedowierzania, zagubienia. Narratorka zwraca szczególną uwagę na towarzyszące jej wówczas uczucia – smutek, bezradność oraz wściekłość i żal w stosunku do ojca.

Byłam na niego bardzo zła. Miałam ochotę mu dokopać, ale z drugiej strony zrobiło mi się go żal. On przecież został sam. [Sylwia]

Natomiast Karol – ze względu na wiek – nie pamięta opisanej sytuacji.

Dorota i Radosław (Rodzeństwo III) o momencie aresztowania ojca mówili niechętnie. Poświęcają temu wątkowi niewiele czasu. Narratorzy nawet na pytania dotyczące okoliczności zatrzymania odpowiadali w sposób lakoniczny i wybiórczy.

Dorota zdarzenie to relacjonuje krótko i rzeczowo. Opis nie jest pozbawiony wymiaru emocjonalnego:

Rano, bardzo rano zapukali do drzwi. Wszyscy jeszcze spaliśmy. Zerwałam się na równe nogi, pobiegłam do kuchni i zobaczyłam masę policjantów, z bronią i krzyczeli, że mamy kłaść się na podłogę. Jak zobaczyłam, że tatę zakuwają w kajdanki, to ze strachu też upadałam na podłogę. Zabrali go. [Dorota 37 lat]

Radosław, opisując aresztowanie ojca, bardziej skupia się na emocjach, jakie mu wtedy towarzyszyły, niż na opisie tła:

Do zatrzymania ojca doszło tak z rana, jak pamiętam. Zbierałem się do szkoły. Policja wpadła, tak można powiedzieć, że na ostro. Zrobili duży hałas. Przeszukali cały dom. Wyglądało to wszystko przerażająco. Dorota bardzo płakała, a ja czułem się taki zagubiony, przerażony. [Radosław 35 lat]

Narratorowi w momencie zatrzymania ojca towarzyszyło wiele trudnych emocji, takich jak strach, smutek, dezorientowanie oraz zagubienie. Hałas,

duża liczba nieznajomych osób oraz broń, potęgowały te emocje. Radosław również zwrócił uwagę na to, że służby niedostatecznie dobrze zadbały o bezpieczeństwo i dobro dzieci. Policja bowiem w brutalny sposób przeprowadziła przeszukanie całego domu.

Pamiętam, że długo nie mogliśmy ogarnąć tego bałaganu, który zostawili. Najgorsze było chyba to, że grzebali we wszystkich naszych rzeczach, nawet materace z łóżek powyciągali. [Radosław 35 lat]

Podobne odczucia, co potwierdzają badania, mają ofiary włamywaczy. Nawet po wielu latach nie potrafią przejść do porządku dziennego nad tym, że obca osoba przetrząsała ich rzeczy. Badania Victim Support wykazały, że połowa dzieci, do domu których się włamano, miała problemy ze snem. Około 40% rodziców dzieci, świadków włamania, zgłosiło, że ich dziecko potrzebuje emocjonalnego i psychologicznego wsparcia, by poradzić sobie z następstwami włamania. Co więcej, blisko połowa z tych osób, już w wieku dorosłym, nadal odczuwa niepokój związany z przebywaniem w domu²⁵.

W narracjach rekonstrukcja momentu aresztowania rozpoczyna się zazwyczaj od podkreślenia uczuć: zaskoczenia i strachu. Opis działań służb odpowiedzialnych za aresztowanie zbudowany jest za pomocą „dynamizujących czasowników”. Dla wielu narratorów moment zatrzymania ojca jest postrzegany jako naruszenie prywatności oraz odebranie prawa do decydowania o sobie. Rozmówcy podważają ponadto zasadność niektórych działań podejmowanych przez służby.

Zakończenie

Krytyczne wydarzenia życiowe można uznać za zdarzenia szczególnego rodzaju. Są to takie sytuacje, które odegrały ważną rolę w życiu jednostki. Wpływają one na dalszy bieg życia, otwierają lub zamykają możliwości, zmieniają sposób

25 M. Szuleka, J. Smętek, J. Plińska, W. Kocikowski, *Victim Support Services in the EU: An overview and assessment of victims' rights in practice, 2014*, https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/country-study-victim-support-services-pl.pdf, dostęp: 15.01.2025.

patrzenia na otaczający świat i własną w nim obecność. Jednym z takich doświadczeń, na które ludzie trafiają w swoich biografiach, jest aresztowanie rodzica. Henryk Machel uważa, że kryzys uwięzienia stanowi istotne naruszenie równowagi w rodzinie, a związane jest to przede wszystkim z nagłym i nieoczekiwanym charakterem tego wydarzenia. Zdarzenie to wywołuje u pozostałych członków rodziny zespół ostrego stresu²⁶.

Przywołane fragmenty wyników badań pozwalają stwierdzić, że aresztowanie rodzica jest punktem zwrotnym w danej biografii. Założenie kajdanek i wyprowadzenie ojca z domu, to chwila zmieniająca bieg zdarzeń, odtąd życie zaczyna toczyć się inaczej. Dla narratorów aresztowanie było doświadczeniem, które ma charakter traumatyczny. Z reguły pociągało ono za sobą skutki negatywne, przede wszystkim w sferze psychicznej. Wywoływało negatywne emocje, poczucie przerażenia, odrętwienia, zagubienia, szoku, wycofania, które wzbudzało lęk, niepokój i wiele obaw.

Izolacja penitencjarna jednego z rodziców wywiera istotny wpływ na funkcjonowanie całego systemu rodzinnego. Ciągnie za sobą wiele negatywnych konsekwencji, a przede wszystkim dezorganizuje wewnętrzną dynamikę rodziny oraz prowadzi do przededefiniowania ról i relacji rodzinnych. Wówczas, gdy w systemie rodzinnym zabraknie jednego z członków, luka ta zostaje zastąpiona. Z narracji wynika, że rolę męża i ojca biorą na siebie pozostali członkowie rodziny lub osoby spoza systemu.

Uważam, że sytuacja rodzin osób pozbawionych wolności ogranicza, a niekiedy nawet przekreśla, szansę na prawidłowy rozwój jej członków. Przeprowadzone przeze mnie badania potwierdzają, że dzieci skazanych narażone są na problemy ekonomiczno-społeczne, problemy wychowawcze oraz problemy emocjonalno-psychiczne.

Należy podkreślić, że doświadczenie związane z aresztowaniem ojca wywiera długotrwały wpływ na psychikę i społeczne funkcjonowanie dzieci. Towarzyszące im emocje – od wstydu, przez zagubienie, po poczucie winy – oraz strategie radzenia sobie z sytuacją pokazują, jak wielowymiarowe i głębokie konsekwencje pociąga za sobą inkarceracja. Pomoc psychologiczna oraz

26 H. Machel, *Rodzina skazanego jako współuczestnik jego resocjalizacji penitencjarnej, readaptacji i reintegracji społecznej*, „Resocjalizacja Polska”, nr 7, 2014.

wsparcie emocjonalne ze strony rodziny, instytucji zewnętrznych oraz społeczności mogą odegrać kluczową rolę w łagodzeniu negatywnych następstw pozbawienia wolności.

Streszczenie: Artykuł przedstawia wyniki będące częścią szerszych badań prowadzonych w ramach przygotowywania rozprawy doktorskiej na temat doświadczeń osób dorosłych, których ojcowie odbywają karę pozbawienia wolności. Celem tego opracowania jest przeanalizowanie momentu aresztowania ojca (opierając się na fragmentach pozyskanych narracji) w kontekście teorii krytycznych wydarzeń życiowych.

Słowa kluczowe: aresztowanie, ojciec, dziecko, narracja, doświadczenie, biografia.

Bibliografia

- Codd H., *In the shadow of prison: Families, imprisonment and criminal justice*, London 2013, Routledge.
- Dzierżyńska-Breś S., *Sytuacja społeczna rodzin pozbawionych wolności*. Poznań 2016, Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Gordon L., *Invisible Children: A study of the children of prisoners*, Christchurch 2009, PILLARS.
- Hairston C. F., *Focus on children with incarcerated parents. An Overview of research literature*, Baltimore 2007, The Annie E. Casey Foundation.
- Johnston D., *Effects of Parental Incarceration*, w: D. J. Katherine Gabel, *Children of Incarcerated Parents*, New York 1995, Lexington.
- Kacprzak A., *Dzieci osób skazanych na karę pozbawienia wolności. Przegląd badań i analiza problematyki*, w: W. Warzywoda-Kruszyńska, *Bieda dzieci, zaniedbanie, wykluczenie społeczne*, Łódź 2012, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Kaźmierska K., *Wykorzystanie autobiograficznego wywiadu narracyjnego w badaniach nad konstruowaniem obrazu przeszłości w biografii: na przykładzie socjologicznego porównania narracji*, „Przegląd Socjologii Jakościowej” 2013, s. 122–139.
- Korwin-Piotrowska A., *Wieżenie i co dalej?*, Warszawa 2003, Wydawnictwo „Żak”.
- Kuryś K., *Urodzenie pierwszego dziecka jako wydarzenie krytyczne w życiu kobiety i mężczyzny*, Kraków 2010, Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Machel H., *Rodzina skazanego jako współuczestnik jego resocjalizacji penitencjarnej, readaptacji i reintegracji społecznej*, „Resocjalizacja Polska” 2014, 7.
- Morris P., *Prisoners and their family*, Routledge 1965.

- Murray J., *The cycle of punishment: Social exclusion of prisoners and their children*. London 2007, Sage Journals.
- Muszyński H., *Biograficzne teorie rozwoju i ich znaczenie dla teorii opieki*, w: Z. D. Kowalewski, *Pedagogika opiekuńcza jako dyscyplina naukowa i przedmiot studiów – samookreślenie, stan, zastosowanie*. s. 53–75, Olsztyn 1995.
- Opora R., *Czynniki utrudniające pełnienie roli matki przez kobiety odbywające karę pozbawienia wolności*, w: A. Kieszowska, *Tożsamość osobowa dewiantów a ich reintegracja społeczna*, Kraków 2011, Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Rzepliński A., *Rodziny więźniów długoterminowych (z badań nad społecznymi skutkami skazania)*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1981, Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Sakowicz T., *Badania rodzin więźniów w literaturze zachodniej*, w: F. Kozaczuk, *Prawne i socjokulturowe uwarunkowania profilaktyki społecznej i resocjalizacji*, Rzeszów 2009, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.
- Sęk H., *Procesy twórczego zmagania się z krytycznymi wydarzeniami życiowymi a zdrowie psychiczne*, w: H. Sęk, *Twórczość i kompetencje życiowe a zdrowie psychiczne*, Poznań 1991, s. 30–41.
- Siemaszko A., *Granice tolerancji. O teoriach zachowań dewiacyjnych*, Warszawa 1993, Wydawnictwo PWN.
- Szuleka M., Smętek J., Plińska J., Kocikowski W., *Victim Support Services in the EU: An over view and assessment of victims' rights in practice*, 2014, https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/country-study-victim-support-services-pl.pdf, dostęp: 15.01.2025.
- Travis Fritsch J. B., *Behavioral Reactions of children to parental absence due to imprisonment*, „Family relations”, styczeń 1981, s. 83–88.